

Toimivaa ja rajattua salaista historiaa

■ JARKO TIRKKONEN

Matti Simola (toim.): *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY 2009.

Matti Simola on toimittanut kirjan suojelupoliisin historiasta, jossa suurin osa tekstistä on, muita kirjoittajia väheksymättä, professori Kimmo Rentolan kirjoittamaa. Hänen artikkelinsa ”Suojelupoliisi Kylmässä sodassa 1949–1991” on jo sivumääräisesti kaksi kolmasosaa kirjasta. Hän on myös muutamilla sivuilla kuvannut punaista Valpoa.

Rentola kirjoittaa asiaankuuluvasti sekä organisaatiohistoriaa että jännityskertomusta. Hän kuvaa suojelupoliisin varovaisen alun kylmän sodan maailmassa. Kommunistien hetken hallitsemasta valtiolisesta poliisista ei uuteen organisaatioon jäänyt kuin jokunen passivirkailija – ja hetkeksi alkukankeuden huutomerkinä palkanlaskija Vieno Aaltonen, SKP:n puheenjohtaja Aimo Aaltosen vaimo. Kommunistit tiesivät, ketkä ja minkälaiset miehet heitä vakoilivat.

Valtaosa oli tavallisia isänmaasta innostuneita poliisimiehiä. Heidän tehtävänään oli selvittää kommunistien kumouspuuhut ja napata vakoilijat. Samalla oli vältettävä huomion herättämistä. Se ei ollut helppoa pienellä joukolla, matalilla palkoilla ja rankoilla juomatavoilla.

Vähitellen toiminta tehostui. Lähinnä Neuvostoliiton hyväksi toimineita vakoilijoita jäi kiinni ja tuomittiin. Yhteistyössä asevelisocialistien epävirallisen tiedusteluorganisaation ”Puskalan putii-

kin” kanssa paljastettiin kommunistien juonet, tai oikeammin niiden puute.

Toiminnan suuntautuminen Neuvostoliiton vakoilun ja kommunistien valvontaan oli itsestäänselvyys – myös valvotuille. Mutta uuden presidentin Urho Kekkosen mielestä näyttävät tulokset muodostivat oman, koettua uhkaa suuremman riskinsä.

Rentola kirjoittaa: ”Käytössä oleista lähteistä ei selviä, millä keinoin Kekkosen siirsi suojelupoliisia kohti haluamaansa ruotua.” Rentola päätelee, että Kekkosella oli ainakin kaksi syytä puuttua ”naiviksi” kokemansa Armas Alhavan johtaman laitoksen toimintaan. Toinen oli luonnollisesti kireä kansainvälinen tilanne ja Suomen yöpakkaset. Tämän lisäksi suojelupoliisin korkea profiili haittasi Kekkosen kasvavaa halua ja kykyä hoitaa suhteita Neuvostoliittoon niin kuin hän parhaaksi näki. Siihen kuului realiteettina myös KGB.

Olivat keinot mitkä tahansa, ne toimivat. Profilia laskettiin. On oikeastaan luonnollista, että samalla tehokkuus lisääntyi.

Rentola käy läpi tunnettuja ja vähemmälle huomiolle jääneitä tapauksia maailmasta, joka on kiehtova, outo ja välillä inhimillinen yksinkertaisella tavalla. Toimijoiden motiivina on usein ahneus, urapetymykset tai halu leikkiä tärkeää. Sattumalla on osuutensa – ja myös ammattitaidolla. Rentola arvostaa ”Suopon” harmaatakkista etsivää.

Yhteiskunnallisen radikalismien aikana nämä miehet olivat hyvä vihollinen ja vitsien aihe. Varovasti Rentola kääntää huumorin suuntaa. Tärkeimmäksi nousee suhde päävastustajaan KGB:hen ja tasavallan presidenttiin. Omalla

tavallaan molempien kanssa opitaan elämään. Kekkosen viimeisinä vuosina suojelupoliisi on presidentin poliisi. KGB:n kanssa pelattava peli on varjostusleikkejä hienovaraisempaa, lähes herrasmiesten florettimiekkailua. Viktor Vladimirovin kanssa mitteli Seppo Tiitinen, josta Rentolan mukaan ”tuli suomalaisen turvallisuuspoliisin merkittävin päällikkö sitten Esko Riekin” (ks. edempänä).

Rentola kertoo myös muusta kuin poliittisesta vakoilusta. Christian Jokinen kirjoittaa välillä terrorismin torjunnasta. Rentola käy läpi suhdetta muihin tiedusteluorganisaatioihin, presidentti Koivistoon ja kylmän sodan päättämiseen. Hän ehdottaa tuleville tutkijoille aiheiksi inkeriläisten päättämistä Suomeen, suhtautumista Viron uuteen itsenäisyyteen ja somalien tuloa Suomeen.

Rentola kirjoittaa selkeästi ja varmasti suojelupoliisista suhteessa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen radikalismiin. Hän käsittelee kommunististen tiedottajien motiiveja (esim. SKP:n enemmistösiiven pelkoja) ja SDP:n radikaalien epäluuloja. On paljon, mitä Rentola ei käsittele.

Tieteessä tapahtuu -lehden numerossa 7/2009 oli Rentolan artikkeli ”Tiedustelun historian ongelmia”. Hän nostaa perustellusti keskeisiksi asioiksi lähdekritiikin haasteet ja saadun tiedon todellisen merkityksen arvioinnin. Hän pohtii saatujen tutkimustulosten käyttöä eettisyyden, julkisuuden ja uskonvarmojen ennakkokäsitysten näkökulmasta.

Rentola myös tiivistää, että ”vähimmäisvaatimuksena voinee pitää sitä, että lukijalle kerrotaan tutkimuksen puutteet ja rajoitukset”.

Rentola kertoo niistä suurimman osan. Hän on selkeimmillään puheessaan läntisten lähteiden tosiasiallisesta puutteellisuudesta. Se on näkynyt muun muassa kuuluisimman Suomesta loikanneen vaikoilijan Anatoli Golitsynin tapauksen saadessa vuosien varrella yhä uusia sävyjä. Rentola kirjoittaa:

Amerikkalainen aineisto paljastaa Supon tiiviin suhteen CIA:han. Ratakadulla sitä varottiin panemasta paperille. Toisin sanottuna pelkätään laitoksen oman aineiston varassa tutkittuna suojelupoliisin historia jää hyvin vajavaiseksi. Monet asiat ja henkilöt ja itse virastokin asettuvat uuteen valoon, kun muiden palveluiden aineisto joskus tulee päivänvaloon, sikäli kun tulee.

Niitä lähteitä, joita Rentolalla on ollut, hän käyttää kaikkien tieteen sääntöjen mukaan. Mukana on myös sitä eläytyvyyttä ja tulkintaa, jota jokainen historioitsija hakee. On vaikeaa ja turhaa olla suuresti eri mieltä siitä, mitä hän kirjoittaa. Rentola kuitenkin lähes kätkee osan rajoituksista. Hän ei esittele tai erittele aineistoaan itse tekstissä. Luvussa ”Päävastustaja KGB” hän kirjoittaa alaviitteessä 324: ”Tässä luvussa ja muuallakin on lähdeviitteissä paikoin poikettu historian tutkimuksen normaaleista käytännöistä. (...) Näihin puutteisiin on syyllistytty tiedonsaannin intressin vuoksi.” Tämä on osittain ymmärrettävää, Rentolan lähdeviitteet ovat aina sisältäneet paljon asiaa. Ja salaperäisyys on kieltämättä joskus tarpeen, esimerkiksi viitteen 746 nimeämätön henkilö vaarantaisi terveytensä ja enemmänkin.

Rentola ei kerro, miksi hän ei käsittele lainkaan Supon suhdetta muuhun poliisilaitokseen tai valtiollahintoon, esimerkiksi ulkoministeriöön. Puolueista ja niiden Su-

po-suhteista on vain muutama sana yksittäisten henkilöiden yhteydessä, samoin kontakteista poliitikkoihin. (Viitteessä 515 tosin sanotaan, että ”Supolla oli 60-luvun loppuun saakka asialliset yhteydet SDP:hen, mutta ne heikkenivät silloisessa murrosvaiheessa.”) Esimerkiksi sivulla 70 yrmeät etsivät totesivat ”menehän nyt Jakke, tämä ei koske sinua”, ja myöhemmin Jaakko Laakso on neuvostoliittolaisten Jakko ja Jan. Kai miestä puhuteltiin muualtakin kuin auton ikkunasta?

Ulkoministeriö mainitaan sivulla 129. Poliittisiin nimityksiin liittyen ”tiedossa oli klikkiytyminen, mikä oli tapahtunut ulkoasiainministeriössä ja muissa virastoissa. Tiitinen ilmoitti, että suojelupoliisissa sitä ei sallittaisi...”. Tietenkään kaikki ei mahdu, perustelu ei kuitenkaan veisi montaa riviä. Syystä tai toisesta ne puuttuvat. Rentola uskonee lukijan päättelevän. Ehkäpä ne liittyvät Rentolan artikkelissaan mainitsemiin eettisyyteen ja julkisuuteen (*Tieteessä tapahtuu* 7/2009).

Hienoimmin Rentola onnistuu kuvatessaan tiedustelun merkitystä. Kaksi esimerkkiä: Rentola kertoo sivulla 41, miten paljon Kekkonen sai tietää brittien SIS:n Rex Bosleyleltä, ja miten rohkeasti presidentti uskalsi tiedoilla pelata. Sivulla 73 Kekkonen saa Supolta tietoa NKP:n ja SKP:n keskusteluista Suomen EEC-sopimuksesta. ”Tällaiset jyvät olivat kullannarvoisia, kun Kekkonen pohti taktiikkaansa.”

Rentola mainitsi artikkelissaan vielä uskonvarmuuden. Sen vastakohta lienee kriittinen pyrkimys objektiivisuuteen. Rentola läpäisee tämän kriteerinsä tyylikkäästi. Siis siinä, mitä hän kirjoittaa.

Aivan kaikkia ei Rentolan tyy-

li ylipäänsä miellytä. Lauseet ovat pitkiä, värikkäitä, ja ne on luettava loppuun asti, jotta viimeisenkin sivulauseen tyylikäs sivallus osuisi. Paavo Lipponen esimerkiksi piti Rentolan kuvausta sosiaalidemokraattien vasemmistosiivestä tarkoitushakuisena puurouttamisena. Syytös on roskaa. Rentola huomioi aina nyanseja, eriaikaisuuksia kehityksessä jne. niin paljon kuin on mahdollista, eikä silloin synny (sosiaalidemokraattisiakaan) sankaritarinointa. Tässä kirjassa tosin Kekkonen ja Tiitinen pääsevät aika lähelle.

Rentola kirjoittaa nyt suhteellisen varovaisesti. Organisaatiohistoria velvoittaa. On tietysti mahdollista, että varovaisuus vähenee myöhemmin. En ihmettelisi, jos pian ilmestyisi dekkari Vladimirovin, Kekkonen ja Tiitisen kolmiosta.

Simolan toimittamassa kirjassa on myös Mari Luukkosen artikkeli ”Ratakatu 12 ja Muikun poliisikortteli”. Matti Lackmanin artikkeli käsittelee ”ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisia.

Ajanjakso (1918–44) on tutkittu kuin Rentolan. Lackmanin artikkelissa tulee kuitenkin piirrettyksi kiehtova kuva ensimmäisestä merkittävästä päälliköstä, Esko Riekistä. Taitavuus hallintomiehenä ja jopa poliitikkona ilmeni muun muassa suhteessa Lapuan liikkeeseen (s. 226). Inhimillisesti ymmärrettävä uskaltautuminen vaarallisille vesille ilmenee sivulla 228: ”Rieki kirjoitti eronsa jälkeen maaliskuussa 1938 langolleen Eino Pallarille, jolle hän arveli, että maailmassa voisi tapahtua Saksan johdolla vielä paljon. Siinä hän halusi olla mukana.”

Lackman kertoo uskottavasti

tunnetuista ja olettamistaan Valpon miesten yhteyksistä ja sitoo kontaktit yhteen Heikki Ylikankaan teorian kanssa. Ylikankaan mukaan Suomi Saksan kehotuksesta torjui liittoutuneiden avuntarjoukset, jotta voisi myöhemmin olla voittajan puolella.

Matti Simola kirjoittaa itse suojelupoliisin organisaatiosta. Lopussa on kiinnostavia tilastoja. Suomalaisista 83,4 % luottaa suojelupoliisiin paljon tai erittäin paljon. Ruotsissa vastaava prosentti on 41. Tapa, jolla tämän kirjan artikkelit on valittu ja rajattu tuskin laskee suomalaista prosenttilukua.

Kirjoittaja on historiaan erikoistunut toimittaja.